

máris bámulatos eredményeket produkált. Utóbb, talán a politikai és általános közvélemény, illetve a sajtó részéről kedvezőtlenül fogadott ultraradikális kommunikációja és visszatetsző akciói okán, visszább csúszni látszik az eredménytáblákon. „Támadása” (amit pártnevével meghirdetett) talán megtörik a toleranciában erős, edzett társadalom ellenállásán.

*

A népszámlálási adatokban feltétlenül alulreprezentált, becsült érték szerint 7-800.000 főt kitevő roma-csoportok, több betelepülési hullám örököseiként, többféle kultúrát képviselnek, más-más vallási hovatartozással (moszlim, ortodox, protestáns; a protestáns romák száma a rendszerváltás óta nőtt meg). E színes tömeg gyorsuló elnyomorodása, marginalizálódása az európai köztes periféria más régióihoz hasonlóan a bolgár társadalomnak is eleven sebe, az előbbrejutás mérhetetlen gátja. Növekvő munkanélküliség, analfabétizmus, napi bűnözés, a város- és faluszélek lerongyolódása, járványveszély: ezzel a problematikával, úgy látszik, a politikai intézményesség sem tud mit kezdeni. Az EU-részről is támogatott vagy épp onnan kezdeményezett roma-felzárkóztató programok – a végrehajtás közönye mentén vagy a közegellenállás miatt? – rendre elfullanak. A szociális ördögi körből nincs kitörési pont. Nincs érdemi roma önszerveződés. Néhány helyi érdekű pártalapítási próbálkozás arra elég, hogy periférikus választási koalíciókban a magabiztosabb partner szavazatokat nyerjen vele – egy-egy önkormányzati képviseleti helyre. Roma-roma pártszövetkezésre eddig egyszer sem került sor. A kivándorlási perspektíva is irreleváns. (Lásd: bulgáriai roma-menekültek kitoloncolása Franciaországból, 2010. szeptember.) A roma-milió teljes elesettsége mindazáltal a többségi társadalomnak is szégyene; nő vagy enyhül az elutasítottság foka, a társadalom szerencsésebb, bolgár vagy akár más nemzetiségű részének civilként is tennie kellene valamit ellene. A tét nem ott kezdődik, ahol a jobboldali közíró-politikus (K. Kosztadinov) új „nemzeti katasztrófát” kiált a születések számában megmutatkozó (egyébként elég enyhe) roma demográfiai dinamika-főlény okán, hanem a civilizált környezet-teremtésnél, még ha több roma újszülött élne is tovább, mint amennyi ma életben marad. Bulgária számára ez lenne améltó távlat.

Komáromi Sándor

SZEMLE

Nemzeti és etnikai kisebbségek története

A balkáni vlachkérdés – történeti metszetben és aktuális helyzetképpel

Cumita, Aura: Die Vlachen. Eine balkanische Minderheit. = Halbjahresschrift für südoesteuropäische Geschichte, Literatur und Politik. 23. Jg. 2011.1-2. no. 65-77. p.

A Balkán több pontján, Albániától Romániáig, Isztriától Dobrudzsáig néhány százezres (?) összlélekszámmal ma is megtalálható a rejtélyes múltú, kora középkori eredetű vlach avagy – nyelvi tulajdonára utaló néven – aromán/arumén, olykor „makedorománnak” is mondott szórvány. Kiléteiről, jellemzőiről, csoportjainak történeti útjáról, a nemzeti román nyelviséghez fűződő kapcsolatáról sokféle, gyakran egymást keresztező feltevés és ismerettöredék kering az irodalomban. (Korszerű történeti alapmű gyanánt lásd Max Demeter Peyfuss 'Az aruménkérdés' című munkáját: *Die Aromunische Frage. Ihre Entwicklung von den Ursprüngen bis zum Frieden von Bukarest (1913) und die Haltung Österreich-Ungarns*. Widen etc. 1974.) Mai, belső vitáktól korántsem mentes új öntudatra ébredésük jelei eljutnak legalább a politikai- és sajtónyilvánosságig. Az itt ismertetendő publikáció (romániai szerző tollából) mindkét oldalról körüljárja a témát.

Egymással ellenkező hipotézisek születtek már a 18. századtól mindjárt a vlach identitás eredetéről: romanizált dákok, trákok, netán hellének? Feltűnésüket a teóriák egyébként egységesen a Balkánt egészen Dáciáig birtokba vevő római behatolással hozta összefüggésbe. Az eredetetés változatait hamarosan kisajátították maguknak a különböző nemzeti mozgalmak, ezek között a román nemzeti etnogenezis-elmélet a legismertebb (alfejezeteként a dáko-román elmélettel), amely a különféle szórványcsoportokban egyetlen generikus nép- és egyben a nyelvfejlődés elszórt nyomait látja. A román felfogás magukat a nyelvváltozatokat a román nyelvi „dialektusok” egyetemleges rendszerén belül szemléli, amelyek alkalmassint egyetlen, közös „ősnyelvi” alakra utalnak vissza. Független elemzések ezt sok tekintetben cáfolják, azt sugallva: valójában helyesebb talán a vulgáris latin megannyi, egymástól függetlenedő helyi zárványával számolni. Ha mégsem, akkor legalább az kérdéses: vajon mely helyi változatok rep-

rezenálhatnak a szorosabb közelséget ama, esetleg tényleg megvolt, közös ősnyelvhez? (Legfeljebb a mára már csak letöredezett állapotban fellelhető nyelvi minták aligha alkalmasak a faggatásra, történeti – írásos – szöveg- emlékek megléte pedig nem jellemző.)

A vlach/arumén csoportokban (általában keresztény-ortodox vallásuk mellett) más közös nincs is, mint egymáséhoz többé-kevésbé közelálló, noha meglepő helyi sajátosságokkal is rendelkező népnyelvük, melynek nemzedékről-nemzedékre öröklődő (mára mindinkább elhaló) birtoka nem kötődik közös etnicitáshoz. A nyelvi azonosság talaján megfogható vlach szórványok tehát (egykes kutatók fogalomhasználatával szemben, lásd pl. Kisebbségkutatás, 2005. 4. sz.) nem alkotnak etnikai közösséget, „népcsoportot”, hanem etnikailag „szórt” jellegű kulturális identitást képviselnek. Azonosításukra különben a „vlach” elnevezés átfogó jelleggel nem is állandósult, hanem régióként önálló neveket nyertek (Albánia: csobánok, Szerbia: cincárok, Románia: makedonok, stb.).

*

A vlachok a maguk zárt közösségi, vándor-pásztorkodó (esetleg termék-közvetítéssel párosult) létformájával évszázadokig kevésbé tűntek fel. Talán közömbös, távoli volt számukra a hosszúra nyúlt oszmán fennhatóság is. A balkáni életviszonyok lassú modernizálódása azért őket is elérte. Született már a 18. században egy vlach nyelvű liturgia, de görög ortodox patriarchátus nyelvi görögösítésüket szorgalmazta. Vele szemben a feltörekvő nemzeti Románia a nyelvi kapcsolatok fonalán (de a politikai védnökségi szerepet is megpályázva) felkarolta világi művelődési törekvéseiket. Gazdasági érdekeik a más-más irányba toló erővonalak mentén mégis inkább Görögország felé mutattak. A fokozódó albán, szláv, görög, román nemzeti versengés közepette végül Isztambulnál kerestek politikai támaszt, amit végre a „millett” közigazgatási autonómia-formában 1905-ben, talán már túlságosan későn, meg is kaptak. Épp csak nem hozott védelmet a körülöttük folyó görög-román vetélkedés ártalmait ellen. Soraikat tizedelte a két Balkán-háború, majd a világháború is. Frontvonalakba ékelődött falvait a harcok elsöpörték vagy közösségeiket elűzték a harcok nyomán eltolódó határok egyik vagy másik oldaláról. Mindez a második világháború balkáni fordulatai során is hasonlóképp zajlott. Az üldöztetések nyomán számosan beköltöztek Romániába, ahol a szállásterületük főként Dobruzsára összpontosult, ahol soraik a Bulgáriának 1940-ben visszaadott déli területről lakosságcsere útján is kibővültek. (Részben élő erőforrásul a román Vasgárda számára.) Időközben egy részük szétszóródott a nagyvilágban. Az 1945 után berendezkedő diktatúrák sötétjéből emberöltők múltán a fényre kilépve kezdetét vette fogyatkozó soraik újrendezése.

Az „arumén nyelv és kultúra” barátai Bresgau-freiburgi székhelyű szövetségének (Union für aromunische Sprache und Kultur) előterjesztésére az Európa Tanács 1997-ban elfogadta a „vlach nyelv és kultúra” mint veszélyeztetett értékek védelméről – lényegében a balkáni államok címére – szóló ajánlását (1333. sz.), mely több korábbi, általában a kisebbségi nyelveknek, egyedileg a jiddis kultúrának vagy a történelmi-kulturális örökségek kérdésének szentelt ET-ajánlás elemeit hasznosította. Maga a freiburgi „Unio” különböző új tagszervezetekkel gyarapodott a régi és új balkáni szuverenitásokból – egyenesen hárommal Romániából, eggyel Makedóniából, kettővel Albániából, melyek a vlach önmeghatározás legkülönbözőbb színeiben mutatkoznak. A romániai szervezetek között megtalálható mind az önálló etnikum-párti, mind az egységnemzeti, mind pedig a „politrop”-identitás-elvű tömörülés. Az etnikum-párti „arománok” eddig mindenestre sikertelenül pályáztak a hivatalos kisebbség státuszára. Albániában a román-, illetve a görög-párti csoport áll szemben egymással, de mindkettő kihangsúlyozza albán hazafiságát, számon tartja érdemeit az albán nemzeti felszabadításban. Az irányzatok egy pontban harmonizálnak: a saját nyelvhasználat követelményében. Támogatást a valós gyakorlat – a nyelvi iskolázás, médiakörnyezet stb. – biztosításához viszont csak és kizárólag a román államtól várhatnak. Más oldalról Görögország nem enged hivatalos érvényt nyelvi, etnikai másságnak, a vlach szórvány csak görög iskolában tanulhat. 2000. évben a thesszaloniki egyetemen a görög védelmi (!) minisztérium szervezésében került sor egy vlach-ügyi szimpóziumra, melyet – görög nyelven – a vlachok „görög nemzeti öntudata” kérdésének szenteltek. Ismert lépés 1992-ből az Iliescu elnök és a görög titkosszolgálat (!) között létrejött alku, melyben a román fél a görög politikai szolidaritás fejében lemond a hellén vlachok kulturális pártfogásáról.

A vlach önmeghatározás politikai szabdaltsága a szórvány nemzetközi összefogására irányuló próbálkozásokat is könnyen szétfeszíti. Az első vlach-konferenciát az azt követően hamarosan kettévált albán szövetség rendezte Tiranában 1991-ben, Makedóniától az USA-ig ívelő nemzetközi részvétellel. Ugyanott 2009-ben már harmadjára ültek össze a „minden arománt az Európai Unióba!” jelszavával. Ez alkalommal frontnyitásra került sor az etnicista szármánnyal szemben, ami mögött az egységnemzeti román-aromán irányzat mesterkedése állt. A hangadók szorgalmazták a „balkáni romanitást” iránti fokozottabb felelősségvállalást a román állam részéről. Azóta is több, más rendezvény alkalmával gyakran feszülnek egymásnak eltérő felfogások, kapnak hangot különböző, burkolt vagy nyílt politikai szándékok a vlach/aromán/arumén identitás útkeresését illetően.

Komáromi Sándor